

Людмила БОРОВИК,

кандидат психологічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

РОЛЬ І ФУНКЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

В даній статті проведено аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури щодо сутності, ролі та функцій психологічної компетентності. В процесі аналізу особливостей оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників обґрунтовується визначальна роль психологічної-компетентності офіцерів-прикордонників для успішного виконання службово-професійних завдань та виділяються її функції.

Ключові слова: психологічна компетентність, роль і функції психологічної компетентності, психологічні особливості професійної діяльності офіцера-прикордонника.

Актуальність. Проблема формування високо розвинутого професійного фахівця є актуальною в будь-якій професійній діяльності на даному етапі розвитку нашої держави. Сучасні вимоги до спеціалістів різних галузей є досить високими і розробка та створення сприятливих умов для формування висококваліфікованих спеціалістів є першочерговою задачею української освіти та науки. Це стосується також і силових структур, які перебувають на складному етапі реформування. Однією з таких структур є Державна прикордонна служба України (ДПСУ). Ефективне виконання задач охорони та захисту кордону вимагає наявності висококваліфікованих офіцерів-прикордонників. Професійна компетентність останніх багато у чому залежить від їх психологічної компетентності, яка є однією із складових професіоналізму. Отже, питання формування психологічно компетентного офіцера ДПСУ є досить важливим.

Аналіз наукових джерел. Деякими аспектами даної проблематики займалися такі відомі науковці, як Теплов Б. М. (професійне мислення офіцера), Томчук М. І. (психологічна готовність до професійної діяльності військового),

Сафін О. Д. (морально-психологічне забезпечення діяльності прикордонників), Потапчук Є. М. (психологічне здоров'я прикордонників), Тимченко О. В. (психологічні особливості діяльності офіцерів-рятувальників) та інші. У напрацюваннях і дослідженнях цих науковців розглядались деякі складові психологічної компетентності офіцерів та офіцерів-прикордонників зокрема.

Але, на жаль, питання формування психологічної компетентності офіцерів-прикордонників в цілому, ролі та функції даного особистісного утворення в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі висвітлене недостатньо.

Таким чином, **метою статті** є аналіз ролі психологічної компетентності у професійній діяльності офіцерів-прикордонників та виділення її функцій.

Результати дослідження. Для досягнення поставленої мети проведемо аналіз поглядів науковців і психологів на роль і функції психологічної компетентності фахівця та проведемо паралель між ними та роллю і функціями психологічної компетентності офіцерів-прикордонників.

У зарубіжній психолого-педагогічній літературі поняття компетентності частіше використовується як характеристика кінцевої мети навчання та інтегральне утворення в структурі моделі фахівця. Таке розуміння збігається з нашим.

Як відомо, психологічна компетентність є складовою професійної компетентності. Більшість науковців займається дослідженням проблеми формування психологічної компетентності педагогів. У ряді робіт деталізуються елементи психолого-педагогічної компетентності. Так, Єгорова Т. Є., працюючи над формуванням у майбутніх педагогів аутопсихологічної компетентності, розглядала її як особистісне утворення, що входить у будь-який вид професійної компетентності, і як умову успішної адаптації до змін соціального життя. В аутопсихологічній компетентності акцентуються властивості особистості, що дозволяють направити активність людини на розуміння себе, прийняття себе, кристалізації своєї самооцінки, усвідомлення природи свого психічного на рівні переживання різних станів,

почуттів, відкриття в собі резервних можливостей психіки. Маються на увазі: стійкий інтерес до себе, як до індивіда; здатність до інтроспекції; здатність до сензитивності стосовно себе; цілеспрямованість у процесі самопізнання тощо [1, с. 12].

А. Д. Алфьоров визначає психологічну компетентність як складову частину професійної підготовки вчителів. Ним запропоноване робоче визначення, що включає:

сукупність знань, умінь і навичок з психології, чіткість позиції відносно ролі психології в професійній діяльності вчителя, уміння спостерігати за поведінкою дитини, розуміти стан її душі, рівень розвитку її пізнавальних процесів, емоційної та вольової сфер, риси характеру; здатність орієнтуватися, оцінювати психологічні ситуації у взаємовідносинах з дитиною або групою дітей і обирати раціональні способи спілкування; уміння педагогічно грамотно протягом тривалого часу впливати на психіку дитини для її гармонійного розвитку [2].

Значний інтерес для нас представляє дослідження Н. В. Андронові. На основі аналізу численних джерел автор формує принципову позицію, що полягає в наступних твердженнях:

1. Психологічна компетентність необхідна фахівцям сфери «Людина - Людина» (Е. Л. Климов).
2. Психологічна компетентність завжди опосередкована змістом діяльності фахівця.
3. Психологічна компетентність є частиною психологічної культури фахівця й елементом його професіоналізму.
4. Психологічна компетентність – це своєрідний особистісний інструментарій фахівця, що забезпечує ефективне виконання його професійної діяльності.
5. У психологічній компетентності, зокрема педагога, виділяються два блоки: інтелектуальний (когнітивний – психологічні знання і психологічне мислення); практичний (дієвий – психологічні вміння і навички) [3, с. 114].

Основними компонентами психологічної компетентності, на нашу думку, можна розглядати наступні блоки:

1. Основний – професійно значущі особистісні якості, наявність яких невіддільна від самого процесу професійної діяльності, і, які неминуче «виростають» з характеру цієї діяльності;
2. Психологічна грамотність (загальнопсихологічні знання);
3. Психологічні вміння як здатність застосовувати наявні знання в організації взаємодії.

У роботі О. Є. Ломакіної представлені функції компетентності вчителя [4, с. 96]. З перерахованими функціями психологічної компетентності загалом ми повністю погоджуємось, але, по-перше, їх необхідно адаптувати для дещо іншого виду діяльності – діяльності офіцера-прикордонника з урахуваннями ряду особливостей цієї діяльності, які внесуть певні зміни в зміст функцій, і, по-друге, ці особливості дозволять виділити інші функції психологічної компетентності.

Розглянемо тепер психологічні особливості професійної діяльності офіцерів органів охорони та захисту кордону. В ході своєї професійної діяльності офіцеру прикордоннику доводиться виконувати певні функції, реалізація яких є неможливою без достатнього рівня його психологічної компетентності. Психологічна компетентність офіцера-прикордонника - це сукупність знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємин офіцера-прикордонника з особовим складом у процесі виконання завдань з охорони та захисту державного кордону. Слід також відмітити, що учасниками взаємодії з офіцером-прикордонником при виконанні ним оперативно-службових завдань є також населення прикордонної зони та особи, що перетинають кордон. У цій ситуації прикордонник повинен знати особливості національної психології. Роль психологічної компетентності для офіцера-прикордонника можливо оцінити лише з огляду на тонкощі його професійної діяльності. Отже, у процесі несення служби на кордоні офіцер проводить такі види діяльності:

навчальна (професійна підготовка особового складу до виконання службових обов'язків на кордоні);

виховна (формування особистісних новоутворень у підлеглих, формування їх моральної свідомості та стійкості, соціально-нормативної поведінки, формування психологічної готовності до виконання службових обов'язків);

діагностична (вимір рівня сформованості особистісних новоутворень, рівнів професійної підготовленості підлеглих до виконання оперативно-службових завдань, психологічної готовності до охорони та захисту державного кордону, діагностування наслідків впливу психотравмуючих чинників на підлеглих у процесі несення служби та ін.);

розвиваюча (формування довільності психічних процесів та емоційних реакцій прикордонників, сприяння всебічному розвитку та вдосконаленню підлеглих прикордонників);

корекційна (виправлення впливу негативних чинників, котрі впливають на психіку прикордонника, і, котрі можуть виникнути у процесі виконання оперативно-службових завдань на кордоні);

контролююча (перевірка якості виконання підлеглими поставлених завдань);

оцінююча (кваліфікація рівня досягнень підлеглих прикордонників);

організаторська (стимулювання та активізація навчальних дій та поведінки прикордонників у колективі, раціональне залучення підлеглих до організації свого побуту та відпочинку);

консультаційна (надання допомоги підлеглим у вирішенні проблемних питань та ситуацій);

комунікативна (організація ефективного та раціонального спілкування з підлеглими та між підлеглими, всіма учасниками прикордонної взаємодії);

пропагандистська (залучення уваги прикордонників до актуальних питань сьогодення, робота з населенням прикордонної зони та особами, що перетинають кордон);

саморозвиток та самовдосконалення (офіцер-прикордонник повинен бути зразком для своїх підлеглих);

психологічний вплив на підлеглих.

Зрозуміло, що з огляду на перераховані види діяльності роль психологічної компетентності офіцера-прикордонника є досить важливою, оскільки всі ці види діяльності мають психологічну складову.

Звичайно, діяльність педагога багато в чому є схожою з діяльністю офіцера-прикордонника, оскільки деякі функції, які вони виконують у процесі своєї професійної діяльності є однаковими з поправкою на різні вікові категорії вихованців. Але умови професійної діяльності офіцера-прикордонника кардинально відрізняються від діяльності педагога. Діяльність прикордонника є діяльністю в особливих умовах, тому, на нашу думку, психологічна компетентність офіцера-прикордонника виконує наступні функції:

мотиваційно-спонукальна – полягає в тому, що психологічна компетентність стимулює особистість офіцера-прикордонника до самоствердження, самореалізації, до активізації власного творчого потенціалу, до узагальнення та систематизації думок, мотивів, цінностей, всієї спрямованості особистості, допомагає офіцеру-прикордоннику формувати та підтримувати у підлеглих психологічну готовність і позитивну мотивацію до відданої служби на кордоні;

гностична – полягає в активізації пізнавальної, інтелектуальної діяльності особистості офіцера-прикордонника, що в свою чергу допомагає здійснювати психологічний вплив на підлеглих, сприяє формуванню професійно важливих якостей офіцерів-прикордонників;

практико-операційна функція – впровадження отриманих знань в усі сфери професійної діяльності офіцера-прикордонника у вигляді вмінь і навичок володіння психологічними знаннями;

емоційно-вольова функція – сприяє здатності до подолання вольової та емоційної напруги при виконанні оперативно-службових завдань, мобілізації власних зусиль у подоланні труднощів, пов'язаних з особливостями

професійної діяльності та особливо в ситуаціях конфліктного типу, що вимагають наполегливості, терпіння, витримки, створює психологічний бар'єр впливу психотравмуючих чинників, пов'язаних із застосуванням зброї та можливими людськими втратами;

рефлексивна функція – полягає в критичному відношенні та усвідомленні офіцером своїх знань, поведінки, інтересів, професійного рівня, дозволяє провести адекватну самооцінку та самоаналіз;

контролюючо-оцінювальна – полягає у тому, що психологічна компетентність сприяє контролю та реальній оцінці поведінки, вчинків, професійної діяльності своїх підлеглих;

комунікативна функція – полягає у володінні офіцером-прикордонником методами ефективного спілкування з підлеглими, у вмінні провести глибокий психологічний аналіз міжособистісних стосунків оточуючих, сформувати позитивний психологічний клімат та позитивні міжособистісні стосунки у підлеглому колективі та навчити членів цього колективу спілкуватись та у збагаченні в процесі міжособистісної взаємодії;

діагностично-корегуюча – полягає в здатності проаналізувати можливі психологічні труднощі, які можуть виникнути в процесі служби конкретного прикордонного наряду, індивідуальний психологічний стан кожного прикордонника, організувати профілактичну роботу з особами, схильними до порушень дисципліни, провести психологічне розвантаження підлеглих;

соціально-перцептивна – полягає у формуванні в свідомості офіцера-прикордонника знань, досвіду самопізнання, пізнання особливостей поведінки, емоційних станів підлеглих, у здатності структурувати ці знання, адекватно розуміти і приймати підлеглому прикордонника з метою розвитку його особистості.

Очевидним є те, що перелік функцій психологічної компетентності офіцера-прикордонника та сутнісний зміст окремих функцій відрізняється від запропонованих функцій для педагога.

Таким чином, на основі результатів дослідження можна зробити наступні

ВИСНОВКИ:

1. Основна частина досліджень щодо ролі і функцій психологічної компетентності стосується вчителів. В процесі аналізу особливостей оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників нам вдалось виділити ряд діяльностей, які доводиться виконувати офіцерам, причому всі вони містять психологічну складову. На основі цього можна стверджувати, що роль психологічної-компетентності офіцерів-прикордонників є визначальною для успішного виконання службово-професійних завдань.

2. Проведений аналіз наукових досліджень з розглядуваної проблематики та особливостей професійної діяльності досліджуваної категорії фахівців дозволив виділити функції психологічної компетентності офіцерів-прикордонників.

Подальшими напрямками дослідження можна вважати виділення педагогічних умов, детермінант та чинників процесу формування психологічної компетентності офіцерів ДПСУ.

Список використаної літератури

1. Егорова Т. Е. Формирование аутопсихологической компетентности в условиях групповой интенсивной подготовки. – М., 1997.

2. Алферов А. Д. Опыт и проблемы повышения психологической компетентности учителя. *Вопр. психологии*, 1989, №4. – с.116–120.

3. Андропова Н. В. Умение разрабатывать психолого-педагогические рекомендации как компонент психологической компетентности учителя. Дисс... кандидата психол. наук. Казань, 2000. – 124с.

4. Ломакина О. Е. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка. Дисс...канд. психол. наук. –140 с.

Боровик Л. Роль и функции психологической компетентности офицеров-пограничников

В данной статье проведён анализ зарубежной и отечественной научной литературы относительно сущности, роли и функций психологической компетентности. В процессе анализа особенностей оперативно-служебной деятельности офицеров-пограничников обосновывается определяющая роль психологической компетентности офицеров-пограничников для успешного выполнения служебно-профессиональных заданий и выделяются ее функции.

Ключевые слова: психологическая компетентность, роль и функции психологической компетентности, психологические особенности профессиональной деятельности офицера-пограничника.

Borovik L. Role and functions of psychological competency of officers-borders

The problem of formation of a highly-developed professional specialist is relevant in any professional activity at this stage of development of our state. Effective fulfillment of the tasks of protection of the border requires the presence of highly qualified border guards officers. The professional competence of border guards is largely dependent on their psychological competence, which is one of the components of professionalism.

In this article, an analysis of foreign and domestic scientific literature on the essence and role of psychological competence. The bulk of research on the role of psychological competence relates to teachers. In the process of analysis of the peculiarities of the operational and operational activities of border guards officers, it was possible to identify a number of activities that officers have to carry out, all of which contain a psychological component.

In the process of analysis of the peculiarities of operational and service activities of border guards officers, the article defines the determining role of the psychological competence of border guards officers for the successful accomplishment of professional and professional tasks.

The analysis of scientific researches on the considered problem and peculiarities of professional activity of the investigated category of specialists also allowed to distinguish the functions of psychological competence of officers-border guards.

Further directions of research can be considered a selection of pedagogical conditions, determinants and factors in the process of forming the psychological competence of future officers-border guards.

Key words: *psychological competence, role and functions, psychological peculiarities, professional activity, officers-border guards.*